

LITTERATUR FÖR INTEGRATION AV ARBETARBARN

Idealism, individualism och nationalism i
socialdemokratiska *Solstrålen* 1906–1909

av Jimmy Vulovic

”Sagan, gosse, det är féen,/ som vår vardags-
sol förnyar,/ brytande dess gråa sken,/ genom
diktens bjärta skyar./ Höjer hon sitt trolska
spö,/ vattenpussen blir en sjö,/ och ditt skepp
på spegelflatan/ far en mil tvärs över gatan.”
Stroferna inleder K.G. Ossian-Nilssons dikt
”Sagan” som 1906 publicerades i det första
numret av den socialdemokratiska barntid-
skriften *Solstrålen. Sagostunds barnens tidning*.¹
Dikten upptar hela förstasidan tillsammans
med en illustration av en pojke och en flicka
som betraktar en strålande soluppgång in-
ifrån en skog. Det är litteraturens kraft som
gestaltas, dess möjlighet att frambringa en
ljusnande framtid. Litteraturen utgör en väg,
ett mål och en mening. Och ännu viktigare,
alla har rätten till den högre värld av skönhet
och idéer som rymts i litteraturen. Bildnings-
optimism genomsyrar tidskriften som gavs ut
av det socialdemokratiska ungdomsförbundet
och som under 1900-talets början blev en sam-
manhållande faktor för den snabbt växande
och inbördes relativt fristående sagostunds-
rörelsen.² Både sagostunderna och *Solstrålen* är
av intresse här, speciellt under expansionsåren
från 1906. Artikeln syftar till att belysa hur so-
cialdemokratisk ideologi gestaltas i materialet.
För att tydliggöra de ideologiska budskapen
relateras den socialdemokratiska hållningen

både till dess ursprung i Karl Marx och Frie-
drich Engels skrifter och till den vänstersocia-
lism (senare kommunism) som i Sverige från
1917 växte ur det socialdemokratiska partiet.

Socialdemokratiska ungdomsförbundet var
tidigt pådrivande för en ökad bildningsnivå
inom den svenska arbetarklassen. Förbundets
kongress 1907 var speciellt viktig för folkbild-
ningens kraftiga expansion under 1900-talet.
Det var under den kongressen som bildnings-
frågan fick ett tydligt fotfäste i den politiska
debatten genom att föras upp på en nationell
politisk agenda. Rickard Sandler talade visio-
närt om att bildningsrörelsen måste få verka
parallellt med socialdemokratiens politiska om-
välvningsrörelse. Tidigare hade framträdande
socialdemokrater, anförda av August Palm, i
den så kallade magfrågedebatten krävt att tur-
ordningen måste vara sociala och ekonomiska
förändringar först och bildning sen.³ Rick-
ard Sandler påpekade i sitt tal att politik och
bildning inte är en fråga om orsak och verkan
enligt modellen först politik och sedan bild-
ning, utan att man istället måste inse att an-
dens och den praktiska politikens omdanande
krafter utvecklas i växelverkan: socialdemokra-
tisk politik gör bildning för de många möjlig
samtidigt som bildning av de många möjlig-
gör socialdemokratiens samhälle.⁴ Kongressen

blev något av ett startskott för flera av de bildningsatsningar som senare skulle genomföras inom arbetarrörelsen.⁵ Exempelvis var flera av ungdomsförbundets ledande personer centrala gestalter då Arbetarnas bildningsförbund initierades 1912. Rickard Sandler och studiecirkeln fader Oscar Olsson är två exempel.⁶

Det var den 1 januari 1904 som den första sagostunden anordnades i Malmö folkets hus. Omkring 800 barn deltog.⁷ De första årens verksamhet beskrivs på följande vis i *Solstrålen*:

Hittills ha 61 sagostunder anordnats. De inställas under sommarmånaderna, då de ersätts av utflykter till lekplatser och till Folkets park. Utfärder ha därjämte efter varandra, under de trenne år sagostunderna pågått, företagits till Näsbyholm, Björnstorp och Ystad.

Å sagostunderna roas barnen med deklamation, sång, musik och sagoberättelser. Numera ha barnen delats på två avdelningar: 6–10-åringar i grupperna för yngre barn och 10–14-åringar i grupperna för äldre barn. De senare ha även fått vänja sig att höra små starkt populariserade föreläsningar i olika ämnen, till vilka alltid använts skioptikonbilder.⁸

Två år efter starten i Malmö nådde rörelsen huvudstaden. Med anledning av etableringen där publicerades ett upprop till Stockholms arbetare, i vilket vikten av barns kulturella upplevelser starkt betonas: ”En tänkare har sagt att hvarje människa behöfver, för att lefva ett sundt lif, hvarje dag höra eller läsa några förståndiga ord, att hvarje dag se en vacker tafla eller en vacker bild, att hvarje dag höra en vacker sång eller musikstycke.” Därefter lyfts en kollektiv organisation för barnens rätt till kulturen fram som den enda vägen för de fattiga arbetarna att gå:

Huru få äro icke de arbetare som med enskilda medel ha råd och möjlighet att bereda sina barn någon dylik gedigen njutning. För de flesta blir detta dock en omöjlig uppgift. Det gifves dock en möjlighet – vår gamla bepröfvade väg

– kollektivismen. Hvad icke en kan åstadkomma det förmå vi gemensamt.⁹

Under 1906 startades sagostundsverksamhet även i Göteborg.¹⁰ Ambitionen var att skapa en massrörelse och för det krävdes en tidskrift. Likhetstecknet mellan press och framgångsrik rörelse var sanning inom socialdemokratins sedan partiets bildande.¹¹ Göteborgarna sökte därför ekonomiska bidrag för att kunna starta ett tidningsprojekt. Från Malmö blev svaret emellertid nej eftersom man där redan var igång med *Solstrålen*.¹² Redan under sommaren 1906 hade det första litterära bidraget – K.G. Ossian-Nilssons – inkommit till Malmöredaktionen.¹³ Det första numret gavs ut i slutet av samma år. Efter socialdemokratiska ungdomsförbundets kongress 1907 togs utgivningen över av det nationella förbundet. Totalt utkom 22 nummer fram till augusti 1909. En upplagetopp på 9000 exemplar nåddes årsskiftet 1907/1908.¹⁴

Från internationalism till nationalism

Den nationella frågan utgjorde under sagostundsrelsens etableringsfas en betydande konflikt mellan svenska höger- och vänsterkrafter. Allmänna valmansförbundet, det parti som sen blev Högerpartiet och därefter Moderata samlingspartiet, bildades 1904 med argument om att nationens intressen hotades i och med den socialistiska agitationens ökande omfattning och genomslag. I partiets första partiprogram förklarades att valmansförbundet ville motarbeta socialisterna eftersom de ansågs vilja ”framkalla split och tvedräkt mellan samhällets olika folklager”.¹⁵ Högers retorik frestar till slutsatsen att den politiska motsättningen gällde högernationalismens föreställning om gemenskap inom nationen kontra den socialistiska internationalismens föreställning om klassgemenskap bortom nationsgränserna. Den slutsatsen kan i och

för sig vara riktig då det gällde det anarkistiskt orienterade förbundet som det socialdemokratiska ungdomsförbundet bröt sig ur 1903.¹⁶ Kanske kan den också vara giltig då det gällde de känslor som präglade delar av arbetarklassen vid denna tid. Slutsatsen är dock alltför förklarad i fråga om vad den svenska socialdemokratins ledarskap och organisation verkade för. Idén om nationen som den naturliga grunden för gemenskap anammades nämligen tidigt i rörelsen. Konflikten mellan konservativa och socialdemokrater handlade mer om vad nationen var, eller borde vara, än om antingen ett bejakande eller ett förkastande av nationen som idé och praktik.¹⁷

Socialdemokratins bejakande av en nationell gemenskap beror till stor del på det nya medborgarideal som den franska revolutionen grundlade även i Sverige. Folket framhävdes som nationens centrala innehåll istället för det aristokratiska skikt av makthavare som tidigare varit dess nav. Med ens var Sverige något som kunde tillhöra det stora flertalet istället för att vara reserverat för en upphöjd maktelit. I en svensk kontext formulerades dessa idéer av bland andra Carl Jonas Love Almquist. Han skrev exempelvis i *Svenska fattigdomens betydelse* (1838) att aristokratin blivit "onationell" därför att hela dess bildning var utländsk. Det var istället de lägre klasserna, folket, som ägde den sanna känslan för och kärleken till nationen.¹⁸ Trots det drog sig aristokratin, enligt Almquist, inte från att brösta sig i nationens namn; "de taga munnen full om den svenska äran, de, som utgöra vårt lands enda, stora och fullkomliga vanära".¹⁹ Då ungdomsförbundet formerades under 1900-talets första årtionde var tankar i C.J.L. Almquists anda ett ofta urskiljbart tema i agitationen. Det arbetande folkets värld lyftes fram som det verkliga Sverige. Arbetarna ansågs vara de egentliga svenskarna, de som verkligen älskade Sverige, och borde därför ha landets öde i sina händer. På sådana argument restes bland annat kravet på allmän rösträtt och på att arbetarklassen skulle få so-

cial och ekonomisk rättvisa. En nationalistisk argumentation återkom i nästan varje nummer av förbundsorganet *Fram* under tidskriftens första år.²⁰

Ungdomsförbundet var långt ifrån ensamt om att med nationen som vapen agitera för socialdemokrati. Staffan Björck pekar på hur tidningen *Arbetets* grundare Axel Danielsson 1895 gjorde bruk av den nationalistiska dikten "Vårt land", vilken inleder Johan Ludvig Runebergs *Fänrik Ståls sägner* (1848), då han agiterade för arbetarnas integration i nationen.²¹

Men kan en socialdemokrat älska 'våra strömmars brus', så länge den elektriska kraften i vattenfallen är privategendom, älska 'bäckarnas språng', så länge endast strändernas ägare få fiska kräftor och högt betalande engelsmän meta laxöring, älska 'den mörka skogens dystrasus', där baggbölarens yxa förjagat skogsnympfen och andra poesier, älska 'stjärnenatten', varunder en här av utplundrade proletärer hacka tänder av köld, och 'sommarljuset', i vars sken de få arbeta sig svettiga dag och natt? Kan han älska allt detta? Ja, han kan och bör älska det som ynglingen älskar sina drömmars mö, vilken han först måste erövrå, eller vandraren sitt mål, som han endast kan nå på en lång och mödosam stig.²²

En nationell integrationstanke, i motsats till Karl Marx grundläggande idé om att arbetare bör integreras med andra arbetare i andra länder, var sanktionerad från högsta ort i den socialdemokratiska rörelsen. Hjalmar Branting är ett exempel på det. Han skrev 1903 ett efterord till en svensk utgåva av *Kommunistiska manifestet* (1848). Av texten framgår att han håller med om manifestets grundläggande idéer. Samtidigt betonar han vikten av att se och förstå klasskampen med andra ögon än vad Karl Marx och Friedrich Engels gjorde. Att efterordet tar vid just efter det att ett av de mest citerade slagorden uttalats, "Proletärer i alla länder, förenen Eder!", illustrerar på ett konkret sätt den socialdemokratiska reformis-

mens revision av den revolutionära kommunismen.²³ Hjalmar Branting: ”Medan Marx och Engels 1848 blott kunde konstatera ett proletariat nedtryckt till det yttersta, utan rätt, utan familj, utan fädernesland, har nu ett halvt sekels klasskamp ryckt upp arbetarklassen till en makt icke utanför, utan inom de demokratiska samhällena.”²⁴ Hjalmar Brantings slutsats att arbetarna vid det laget hade både nation och politiskt system att växa i är en påtaglig revision av internationalismens grundtanke. Skillnaden är så pass stor att den är värd några övergripande teoretiska reflektioner.

Michael Billig har om nationalismen som politiskt vapen – enligt honom ett av de mest effektiva – skrivit att ”[t]he battle for nationhood is a battle for hegemony, by which a part claims to speak for the whole nation and to represent the national essence”.²⁵ Men varför är det så viktigt att få definiera nationen? I grunden handlar det naturligtvis om legitimitet. Den franska revolutionens och den efterföljande borgerliga radikalismens nämnda omformulering av nationens innehåll är ett exempel. En viktig poäng i Michael Billigs resonemang är att nationen i modern tid är en förutsättning – likt ett sunt förnuft – som politiska aktörer måste förhålla sig till och som påverkar deras agerande.²⁶ Donald Sassoon har på ett liknande sätt betonat vikten av att givna förutsättningar – nationen som organisationsform är ett exempel – vägs in då man studerar exempelvis socialdemokratien, då de rådande historiska förhållandena i regel påverkat den rörelsen mer än vad ideologiska hållningar gjort.²⁷ Nationalstaten var den etablerade organisationsform till vilken stora delar av arbetarrörelsen tidigt anpassade sig.²⁸ Mellan den första och den andra internationalen, 1864 respektive 1889, förändrades den kontinentala arbetarrörelsen genom att gå från en uttalad kosmopolitisk internationalism till en mer nationellt orienterad internationalism. Sveriges socialdemokratiska arbetarparti bildades 1889. Den socialistiska uppgiften sades

i och med den andra internationalen vara att inom nationerna göra arbetarklassen till en härskande klass. Först därefter skulle de nationella skillnaderna tonas ner i en strävan mot förbrödring av folket.²⁹ Det var dock inte fråga om att uttradera nationella skillnader, vilket högerpolitikernas retorik ofta gjorde gällande angående socialdemokratien, utan om att gynna fredlig samexistens mellan olika kulturella individualiteter. Hjalmar Brantings första maj-artikel från 1899 får exemplifiera:

Men förbrödring är icke detsamma som att afstå från egen självständighet. Vi se det hvar dag inom arbetarvärlden: våra fackförbund här i Sverige sluta sig samman, de stödja och hjälpa hvarandra vid behof, men för öfrigt behåller hvar och ett sin självstyrelse och sin självbestämmningsrätt oförkränkt på eget område. Solidariteten utesluter icke, den stärker självständigheten. [...] Ingen förnuftig fackföreningsman önskar en hopröring af t.ex. trä- och järnarbetare i en gemensam huller-om-bullerorganisation. Hvarför skulle vi då vilja slå ihop låt oss säga svensk och tysk arbetarevärld till ett enda kaos? Hvarje individ har dock sin rätta plats hos sina närmaste, och svenska arbetare komma att hålla tillsammans i en nation, äfven sedan våra dagars ”storsvenska” öfverklass är blott ett mörkt historiskt minne.³⁰

Föreställningen om en folklig nation byggd på folkets rätt uttrycktes ofta i *Solstrålen*. Ett exempel är Fredrik Ströms dikt ”Engelbrekt, folkets hövding”, vilken gestaltar upprorsmannens vilja till rättfärdig kamp. Den avslutande strofen: ”Vi föddes att styra oss själva/ och vi lyda ej annan än oss./ Vi vandes att själva få välva/ vårt tak över pörte och bloss./ Lyss, kung, nyss slog klockan älva/ – klockan tolv så bryta vi loss.”³¹ Att uttalade nationella tongångar på intet vis var främmande inom sagostunds-rörelsen synliggörs även genom sångerna som sjöngs. Ett brev om verksamheten i Stockholm vittnar om att det sjöngs ”såväl arbetarsånger som en del fosterländska” och att man hoppades på att göra ett ”glatt,

sjungande folk” av barnen.³² Det är ett långt steg från att som Karl Marx och Friedrich Engels framhäva att ”[a]rbetarna hava intet fädernesland”, till att som brevskrivaren gör lyssna med glädje till hur barnen sjunger fosterländska sånger.³³ Fotavtryck från detta revisionistiska socialdemokratiska steg syns tydligt i bantidningen *Solstrålen*.

En samförståndsnation att växa i

I efterordet till *Kommunistiska manifestet* ger Hjalmar Branting som sagt den enskilt viktigaste förklaringen till varför arbetarna nu kunde älska sitt land (eller i alla fall det land som en dag skulle bli deras) så pass att man till och med kunde sjunga sånger till dess ära. Tiderna var annorlunda helt enkelt. Den insikten öppnade för en ny politisk strategi: samförstånd. I *Solstrålen* kan ett tydligt mönster enligt samförståndslinjens logik utkristalliseras. Fredrik Ströms berättelse ”De femhundredes tåg” är intressant i det sammanhanget.³⁴ Den skildrar ett förstamajtåg i en liten svensk stad betraktat uppifrån borgmästarens bostad. Kontrasterna mellan mörker och ljus, gammalt och nytt samt högt och lågt är några av de stilistiska drag som bär fram texten. Stadens gator, som aldrig nås av solljuset eftersom de är så smala, relateras till solljuset på det torg mot vilket förstamajtåget tågar: ”Ville man se något som lekte i solljus, så fick man antingen gå utom staden eller ner till torget, där inga husrader skymde undan solen.”³⁵ Med andra ord, lämna staden eller sök dig till torget om du vill se ljust. Torget är sinnebild för det demokratiska samhälle mot vilket socialdemokratien genom agitation och dialog strävade. Men för att ta sig dit var man tvungen att ta sig förbi den rådande makten. Strax innan demonstrations-tåget rör sig förbi nedanför borgmästarens bostad, vilket i sig är en bild av skillnaden mellan hög och låg, så berättar han för sina barn om vad han vet om högtidsdagen:

– Första maj – borgmästaren gick till djupet av sina historiska kunskaper – är en gammal ursvensk högtidsdag, nedärvd till oss från goter och germaner. Av alla våra fäder har den dagen hållits helig. [...] Glöm inte att ära denna dag, mina barn, som en de goda gamla sedernas dag. I våra tider ha dåligt folk gjort denna dag till sin för att då protestera mot all urgammal sed och hävd och mot alla lagvunna rättigheter. Socialister kallas de och äro det slags människor som vilja avskaffa våra lagar och avsätta kungen. Stackars trasvargar äro de, utan heder och ära.³⁶

När demonstranterna tågar förbi nedanför bostaden så ”stucko fanorna upp en och en i en lång rad ovan hustaken, tolv stycken, spelande i solen”, det ”var ett mäktigt skådespel för alla, mäktigast för dem som stodo i den djupa skuggan på gatan och sågo solen spela i dukarna”.³⁷ Efter ljus och mörker och hög och låg kontrasteras det gamla – alltså borgmästaren som bildligt och bokstavligt ser ner på demonstranterna – mot det nya: ”Han, den gamle, som nyss talat om trasvargar och dåligt folk, stod förundrad och såg lederna tåga fram, de fem hundredes. Det var inte det slags folk han tänkt sig. Han såg att det var ett nytt släkte som kom tågande, nästan en ny ras, tyckte han.”³⁸ Berättelsen slutar med att borgmästarens fjortonåriga dotter, som av en för henne själv oförklarlig anledning känner sympati för arbetarna, kastar ner en violbukett innan ”de sista av de femhundra svängde in på soltorget”.³⁹ Med flickans agerande gestaltar den socialdemokratiska förhoppningen om ett nytt förbund inom nationen. Förhoppningen var stor om att det nya folket, ”en ny ras”, skulle kunna förenas med den framsynta ungdomen i det gamla maktsystemet, om nu skillnaderna mellan fattig och rik, kontrasterna, bara kunde överbryggas.

Det finns flera liknande exempel på då drömmen om framtida nationell enighet gjordes gällande på tidningssidorna. Ett exempel är Alice Tegnérns visa ”Takt, takt, hållen takt”

efter Bjørnstjerne Bjørnsons ”Takt, takt, pas paa takt” (1902). Den svenska versionen lyder: ”Takt, takt, hållen takten!/ Den är mer än halva makten./ Komme vi i takt med andra,/ som i skilda trupper vandra,/ kunde kraften, som förgrenas,/ till ett helt för landet enas,/ då blev Sverige stormakt like/ uti andens vida rike.”⁴⁰ Ytterligare ett exempel, om än inte lika politiskt tydligt, ges av dikten ”Prinsessan och den lilla trädgårdsdrängen”. I den gestaltas ett klassiskt sagotema: pojke av folket möter flicka av börd.⁴¹ Givet att dikten publicerades i en socialdemokratisk barntidning, ligger det nära till hands att tolka den politiskt såsom en vision om överbryggade sociala barriärer. Att temat pojke av folket möter flicka av börd så ofta återkommer i tidningen talar också för tolkningar utifrån ett sådant samförståndsperspektiv. Ta sagan ”Tre röda äpplen” till exempel. I den beskrivs hur tre torparbröder, de fattigaste man kan tänka sig, tvingas ut i världen för att finna försörjning. De får alla var sitt rött äpple med sig från det fattiga hemmet. Alla träffar de under sina resor en kvinna som ber att få deras äpple eftersom hon är så törstig och hungrig. Bara den yngsta av bröderna ger kvinnan hela sitt äpple. Det leder i sin tur till att kvinnan i ett senare skede hjälper honom vinna en prinsessa och ett halvt kungarike. Hans medkänsla, solidaritet och givmildhet bringar honom och hela hans fattiga torparfamilj lycka då han gifter sig med prinsessan.⁴²

De individuella valens betydelse i sagor likt ”Tre röda äpplen” kan också med fördel läsas i relation till socialdemokratisk samförståndsideologi. Intressant är att de enskilda sago-personernas val, vilka i regel kan sägas vara den direkta effekten av personernas positiva egenskaper, så ofta är en avgörande faktor för lycka och välgång. Att den yngste av de tre bröderna lyckas vinna en prinsessa och ett halvt kungarike gör honom naturligtvis föredömlig. Han utmärkte sig ju i relation till sina bröder, vilka i övrigt delade hans erfarenheter av ett fattigt

ursprung. Just han hade kommit längre i sin utveckling som människa. Hans exempel är därigenom en outtalad uppmaning: Låt er utvecklas till detta! Vid sidan av de i sagorna liknande underförstådda uppmaningarna till själslig utveckling fanns även mer handfasta råd. De tio bud som sagostundsbarntiden förväntades att leva upp till:

1. Älska dina skolkamrater, ty de bliva i livet dina arbetskamrater.
2. Älska dina studier, ty de äro din andliga näring; var lika tacksam mot dina lärare som mot dina föräldrar.
3. Helga varje dag med goda och nyttiga gärningar.
4. Ära de goda, var vänlig mot varje människa, böj din rygg för ingen.
5. Hata ingen, tala icke illa om någon; var icke hämndlysten, men stå för din rätt och värj dig för förtryck.
6. Var icke feg. Var vän med de arma och älska rättvisa.
7. Tänk på att alla goda ting i världen äro komna hit genom arbete. Den där beder en annan arbeta för sig han stjäla sitt bröd.
8. Var uppmärksam och tänk på målet – att söka sanningen. Tro inte vad som motsäger förnuftet; fly varje frestelse att bedraga dig själv eller andra.
9. Tro icke att den, som älskar sitt fädernesland skall hata och förakta andra länder eller att man måste älska kriget emedan det är en röst från barbariet.
10. Tänk på den dag då alla män och kvinnor äro fria medborgare i sitt eget fädernesland och kunna leva tillsammans som syskon i fred och rättskaffenhet.⁴³

Om man läser buden utifrån här förda diskussion om samförståndspolitik kan det sammanfattas så här: I landet som ska byggas passar den som är arbetsam och solidarisk, som inte är hämndlysten, har ett rätts- och sanningspatos, är förnuftig och dessutom älskar sitt land på ett sunt sätt. Samtidigt som den sedan tidigare överordnade måste acceptera en viss

nedgång måste den underordnade anstränga sig i sin strävan uppåt. Där någonstans i mitten kan de mötas i samförstånd.

Kamp för individen genom kollektivet

Donald Sassoon menar att socialismen i de industriellt utvecklade staterna främst handlade om att reglera det kapitalistiska system som man redan verkade i. Den kommunistiska socialism som växte fram i förindustriella agrara samhällen, exempelvis Ryssland, fick istället på sin lott att utveckla moderna industrisamhällen. De revolutionära rörelserna i dessa länder hade inget demokratiskt system att förhålla sig till eller påverkas av.⁴⁴ De olikartade förutsättningarna påverkade hur man förhöll sig till exempelvis frågor om individ och kollektiv. I de industrialiserade staterna var, inte minst som en effekt av franska revolutionen, individens fri- och rättigheter relativt väletablerade ideal. Rösträttskampen, det vill säga kampen om att få vara en del av den borgerliga demokrati som växt ur det kapitalistiska systemet, återspeglar socialdemokratiens syn på individen:

The extension of democracy that socialists advocated was not based on class principles but on the principle of individual rights. Universal suffrage, after all, assumes that all individuals have exactly the same worth when voting: each, literally, counts as one. The ballot had to be secretly cast by a lone individual making an individual choice. In the domain of politics, socialists, far from being class-conscious, were staunch individualists. It is worth reminding ourselves of such unexceptional views, historically well-documented, at a time when socialists are criticized (and supinely accept to be criticized) for their alleged class collectivist position.⁴⁵

Den socialdemokratiska rörelsen var dock inte entydigt individualistisk. Kollektivism kom att starkt framhållas bland annat i den fackliga

kampen.⁴⁶ Ett exempel på hur kollektivismens ideal, eller snarare strategi, gestaltas i *Solstrålen* är berättelsen ”En sannsaga”, om ett gäng arbetarpojkar som beslutar sig för att göra enad front mot en bortskömd rik pojke som med sina översittarfasoner plågar dem. Bland de fattiga pojkarna finns dock en som för egen vinnings skull avslöjar deras planer. Pojkarnas enade front blir trots den enes förräderi en lyckad aktion. Berättelsen mynnar ut i följande slutsats: ”Allt detta hade ernåtts genom enighet. Detta, att vara enig i ett sådant fall, kallas för att organisera sig. Men den lille förrädaren kallas strejkbrytare och uppnår blott, att han har allas förakt.”⁴⁷ Ett liknande exempel är berättelsen ”Solidaritet”, som handlar om hur tre pojkar står enade mot arbetsgivarens försök att utnyttja en av dem. Solidaritetens kedja håller och de segrar.⁴⁸

Det gemensamma för ”En sannsaga” och ”Solidaritet” är att kollektivismen i dem kan betraktas som en strategi och inget mål i sig. Här åskådliggörs en viktig skillnad i relation till den mer kollektivistiskt inriktade kommunistiska rörelse som växte fram i Sverige från 1917. Ett skådespel av Nils Flyg i *Barn-tidningen* får som ett av många möjliga exempel illustrera skillnaden. Tidningen var den vänstersocialistiska och senare den kommunistiska rörelsens motsvarighet till socialdemokratiska *Solstrålen*. Skådespelet *Framtidsfolket: Agitationspjäs för gillena* publicerades i början av 1922.⁴⁹ Skådeplatsen är en glänta i skogen. Barnen i ett kommunistiskt gille har byggt en talarstol. Rättare sagt, en pojke som heter Kalle säger att han till största delen har snickrat ihop den. Vid ridåns uppgång är pojkarna Karl och Erik upptagna med att klä talarstolen i rött tyg. När pjäsen börjar så väntar barnen på en viss redaktör Berger som ”brukar skriva så bra berättelser i vår Barntidning”. De har bjudit in honom att tala på barnlillesmötet.⁵⁰ När resten av barnlilles medlemmar tågar in på scen, tillsammans med Berger, så ska det enligt sceninstruktionen ske på ett sätt som slutar i formation kring den röda fanan.

I spetsen går en gosse som spelar fiol samt *Olov Broström* bärande en röd fana. Fanan placeras mitt på scenen. Sist i tåget som samlar sig kring fanan framför talarstolen kommer redaktör Berger och några kamrater från ungdomsklubben.

Berger lägger av sin hatt och ser sig omkring: En sådan präktig möteslokal ni valt ut, kamrater. Och så vacker talarstol har jag bestämt inte haft förr.

Kalle (fram, viktigt): Ja, det är jag...

Greta (avbryter): ...barngillesstyrelsen som gjort i ordning den, redaktör Berger. Men det är bara skogsblommor.

Berger (leende): Säg inte, *bara* skogsblommor. De har dock växt upp i frihet och sol. Nu har skogen själv fått smycka den talarstol som ni rest. Och ni har all heder av den. Du också Kalle.⁵¹

Kollektivet gestaltas i den här scenen genom den formation som barnen tågar in i och samlas kring fanan. Men utöver det framstår kollektivismen som ett mål i sig, då Greta avbryter Kalle – som faktiskt är den som tycks ha spikat mest – för att lyfta fram styrelsen som färdigställare av talarstolen. Hennes tillrättvisning är en disciplinering av Kalle och alla presumtiva publikere på barngillena landet runt. Kollektivismen är i det här fallet även något annat än enbart en strategi.

Idealism ställd mot materialism

Den utvecklingsoptimism som så ofta kommer till uttryck i *Solstrålen* kan till stor del förklaras av den liberala nyhumanismens bildningsideal. Det är ett bildningsideal där kulturella uttryck som exempelvis litteratur anses ha ett oomtvistligt egenvärde och där individens utveckling till en bättre och hel individ är central.⁵² I K.G. Ossian-Nilssons dikt "Sagan" som handlar om litteraturens möjligheter illustreras idealet tydligt. Diktjaget vänder sig till en individ i form av en liten gosse: "Se din trånga tummelplats, / där var dag du slåss och leker, /

hägnar hon med praktpalats, / dem en sällsam himmel steker. / Med Alladins andering / ger hon makt att dig omkring / härligt låta livet grönska, / bara du har makt att önska."⁵³ Den lille gossen får inte något löfte om en reell yttre förändring av sin tillvaro. Han kan inte förvänta sig några segrar i verkliga livet till följd av att han tillgodogör sig litteratur. Trots det sågs litteraturen vara mödan värd, eftersom en individ alltid har kvar berättelserna inom sig oavsett vad som händer: "Ty vad livet ger dig än, / blandad glädje, bitter aga, / sagans gamle barndomsvän / lever alltid i en saga. / Blev en pöl hans enda sjö, / vid ett slag av drömmens spö / seglar han på spegelflatan / hundra mil tvärs över gatan."⁵⁴ Individens inre värld överordnas den yttre verkligheten, vilket går tvärs emot det materialistiska antagandet om att medvetandet genereras ur varat. Karl Marx i *Till kritiken av den politiska ekonomin* (1859): "Det är inte människornas medvetande som bestämmer deras vara utan tvärtom deras samhällseliga vara som bestämmer deras medvetande."⁵⁵

Det idealistiska bildningsideal som K.G. Ossian-Nilsson och den breda socialdemokratin anammade, skulle senare utmanas av mer materialistiskt orienterade förhållningssätt. Förenklat kan arbetarrörelsens bildningssyn från 1900-talets andra årtionde beskrivas som en skala av olika hållningar. Skalan börjar i den liberala nyhumanismen. Till det lägret kan utöver K.G. Ossian-Nilsson även centralgestalter som Oscar Olsson, Rickard Sandler, Arthur Engberg och Erik Hedén läggas.⁵⁶ Ytterligare en person är den natur- och hembygdsromantiska poeten Karl-Erik Forslund.⁵⁷ Han var för övrigt en av de oftast förekommande författarna i *Solstrålen*. I den andra änden av skalan finns klasskampsbildningen, där bildningen främst värderas som ett medel i klasskampen.⁵⁸ Ett sätt som litteraturen enligt denna bildningssyn kunde tjäna kampen på, var dess agitationspotential genom synliggörandet av arbetarklassens materiella förhål-

landen. Skiljelinjen mellan dessa båda sätt att se, förenklat kan det beskrivas som idealism kontra materialism, är i grunden densamma som den Karl Marx pekar på då han kritiskt granskar Friedrich Hegels idealistiska förklaringsmodell av rättsförhållanden och statsformer. För liksom människors medvetande kan spåras till de materiella förhållanden i vilka de lever kan institutionella överbyggnader spåras till basen.⁵⁹ Därför var det, enligt detta materialistiska synsätt, viktigare att rikta litteraturens kraft mot själva varat än att isolera kraften i enskilda individers medvetande.

Det exempel från *Barntidningen* som får illustrera de båda litteratur- och bildningsidealen är berättelsen ”Bärga-kungens saga”. Den börjar med att en ung pojke, världsfrånvärd och med blicken riktad mot himlen, njuter av den sköna naturen omkring sig. En parodisk bild av romantikern framträder då pojken detaljerat beskriver naturen och sina översvalande känslor inför den: ”Ack! tänkte jag, vilken skön och härlig jord! Idel lycka och livsglädje överallt, skönhet och harmoni allestädes. Intet fult, intet brott, ingen last, ingen sorg, ingen nöd, ingen jämmer, inga plågor, inga bekymmer, inga kval, intet rysande elände och armod. Allt är ljus, glädje, rikedom, skönhet, evig sällhet...” Pojken prisar sedan passionerat det vackras skapare i form av en allsmäktig allfader. Därefter möter pojken en jätte med namnet Enighet.⁶⁰ En gång i tiden var jätten bergens kung. Han var gift med Samvete. De fick sönerna Frihet, Broderskap och Jämlikhet samt dottern Rättvisa. Den rättrådiga familjen lurades dock av det äkta paret Girighet och Avund, som bjöd in fursten Civilisation till bergakungens land. Med svärdet Ljuset skulle fursten grundlägga ett rike i vilket hans egen son Kultur skulle bli härskare. Bergens kung Enighet och hans familj hamnade i Civilisationens våld.⁶¹ Den kuvade kungen förebrår pojken för att han ägnar sig åt dagdrömmeri i en tid som kräver handling:

Varför ligger du här i maklig ro och insveper dig i fantasiens rosiga täcke och stirrar dig blind på drömmarnes tomma gyckelbilder? Din plats är icke här. Stig upp från drömmarnes och den andliga lättjans bedrägliga gungfly, innan det är för sent. Följ med mig bort till andra sidan bärget, till verklighetens vidsträckta nejder, där skall jag visa dig levande bilder och berätta dig en sanningens saga som skall bota dig för drömmar och hägrande villor.⁶²

Bergakungen tar med pojken till andra sidan bärget:

Här, sade den gamle, ser du verklighetens värld framför dig. I drömmarnes land såg du skönhet och storhet, lycka och sällhet utan gränser. Här skall du i stället få se förtvivlan och armod, laster och skam, nöd och brott. Här skall du få se miljoner av dina bröder, fastsmidda i grova bojor, som säljer åt vampyrernas släkte både kropp och själ för rätten att få leva ett det ömkligaste och uslaste liv. Hela den värld du ser är uppfylld av jämmer, oro, bekymmer, lidande och sorg, fiendskap och förtryck. Men det märkligaste är, att det icke är den starke som förtrycker den svage, utan tvärtom. Små, ömkliga individer behärskar, förtrycker och plundrar sina tusentals stora och starka medmänniskor.⁶³

Efter att kung Enighet berättat om hur världen kunde bli en sådan hemsk och orättvis plats uppmanas pojken att berätta denna ”sanningens enkla saga” för alla ”jordens trälare”.⁶⁴ Litteraturen som ett medel för individuell njutning och utveckling är här underordnat dess funktion som ett medel för politisk förändring. Den här politisk-ideologiska förståelsen av litteraturens roll skiljer sig på avgörande punkter från den litteratursyn som formuleras i K.G. Ossian-Nilssons dikt ”Sagan” och från den anda i vilken sagostunds rörelsen och *Solstrålen* grundades. Även genom denna skiljelinje, liksom den ifråga om nationalismen, framträder alltså den socialdemokratiska pragmatismen. Man växte hellre in i än ut ur det rådande borgerliga bildningsidealet – och samhället.

Noter

- 1 K.G. Ossian-Nilsson, "Sagan", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, 1906, s. 1. Det första numret utkom i slutet av 1906 som det enda numret det året. – Forskningen har möjliggjorts genom medel ur Erik Philip-Sörensens stiftelse för främjande av genetisk och humanistisk vetenskaplig forskning.
- 2 Drygt 20 år efter det första tidskriftsnumret 1906 samlades rörelsen i en central organisation, Sagostundernas centralbyrå, i Malmö. Vid det laget hade tidskriften bytt namn till *Solglimten*. Efter ytterligare ett tjugotal år, i juni 1944, integrerades rörelsen i den socialdemokratiska barnorganisationen Unga örnar: Göran Sidebäck, *Kampen om barnens själ: Barn- och ungdomsorganisationer för fostran och normbildning 1850–1980*, Stockholm: Carlssons bokförlag, 1992, s. 199ff.
- 3 Per Sundgren, *Kulturen och arbetarrörelsen: Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*, Stockholm: Carlsson bokförlag, 2007, s. 42–53.
- 4 Rickard Sandler, "Socialdemokrati och folkbildning", *Ej brödet blott... Dokument om arbetarbildning 1907–1950*, Stockholm: Tidens förlag, 1983, s. 37f.
- 5 Håkan Blomqvist, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm: Carlssons bokförlag, 2006, s. 119f.
- 6 Sundgren 2007, s. 82ff.
- 7 Eva-Mari Köhler, "Den proletära barnrörelsen i Sverige 1890–1917", *Arkiv: För studier i arbetarrörelsens historia*, 1979:15–16, s. 54.
- 8 "Från 'Sagostunden' i Malmö", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, 1906, s. 15.
- 9 *Till Stockholms organiserade arbetare!* Ett upprop från Socialdemokratiska ungdomsklubbens och Stockholms allmänna kvinnoklubbs sagostundskommitté 1906: Arbetarrörelsens arkiv i Stockholm, volym Sagostundsverksamhet, mapp Stockholms sagostunder.
- 10 Köhler 1979, s. 55.
- 11 Stig Hadenius, Jan-Olof Seveborg och Lennart Weibull, *Socialdemokratisk press och presspolitik 1899–1909*, Stockholm: Tidens förlag, 1968, s. 98–103.
- 12 Protokoll Malmö sagostunder, daterat den 13 september 1906: Malmö stadsarkiv/Arbetarrörelsens arkiv i Malmö.
- 13 Protokoll Malmö sagostunder, daterat den 23 augusti 1906: Malmö stadsarkiv/Arbetarrörelsens arkiv i Malmö.
- 14 Sidebäck 1992, s. 199f.
- 15 *1904 års partiprogram*, Allmänna valmansförbundet, www.moderat.se (2011-01-18)
- 16 Tage Lindbom, *Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen i Sverige*, Stockholm: Tidens förlag, 1952, s. 40–48.
- 17 Blomqvist 2006, s. 98ff.
- 18 *Ibid.*, s. 87f.
- 19 Carl Jonas Love Almqvist, "Svenska fattigdomens betydelse", *Törnrosens bok* i C.J.L. Almqvists samlade verk 8, Stockholm: Svenska vitterhetssamfundet, 1996, s. 287.
- 20 Blomqvist 2006, s. 105f.
- 21 Staffan Björck, *Heidenstam och sekelskiftets Sverige. Studier i hans nationella och sociala författarskap*, Stockholm: Natur och kultur, 1946, s. 34f.
- 22 *Ibid.*, s. 35.
- 23 Karl Marx och Friedrich Engels, *Det kommunistiska manifestet*, Hälsingborg: Demokraten, 1909, s. 41.
- 24 Hjalmar Branting, "Efterskrift", *Det kommunistiska manifestet*, Hälsingborg: Demokraten, 1909, s. 43.
- 25 Michael Billig, *Banal Nationalism*, London: SAGE Publications, 1995, s. 27.
- 26 *Ibid.*, s. 6.
- 27 Donald Sassoon, "Socialism in the twentieth century: an historical reflection", *Journal of Political Ideologies*, 2000:5, s. 17f.
- 28 Blomqvist 2006, s. 74f.
- 29 *Ibid.*, s. 82.
- 30 Hjalmar Branting, "Nationernas enhet i mångfald", *Social-Demokraten*, 1899-05-01.
- 31 Fredrik Ström, "Engelbrekt, folkets hövding", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, december 1907, s. 7.
- 32 Sven O, "Brev från Stockholm", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, 1906, s. 16.
- 33 Karl Marx och Friedrich Engels 1909, s. 27.
- 34 Fredrik Ström, "De femhundredes tåg", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, december 1907, s. 6f.
- 35 *Ibid.*, s. 6.
- 36 *Ibid.*

- 37 Ibid.
- 38 Ibid.
- 39 Ibid., s. 7.
- 40 Alice Tegnér [författarens namn anges inte i publikationen], "Takt!", *Solstrålen: Sagostunds- barnens tidning*, februari 1909, s. 8.
- 41 IP [förmodligen Ivan Pauli], "Prinsessan och den lille trädgårdsdrängen", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, 1906, s. 7.
- 42 Fredrik Borelius, "Tre röda äpplen", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, mars 1907, s. 1–4.
- 43 "Tio bud. Att lära och minnas.", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, februari 1908, s. 8.
- 44 Sassoon 2000, s. 21.
- 45 Ibid., s. 22.
- 46 Ibid., s. 22f.
- 47 M.K., "En sannsaga", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, december 1907, s. 14.
- 48 M.K., "Solidaritet", *Solstrålen: Sagostunds barnens tidning*, januari 1908, s. 5f.
- 49 Nils Flyg [pseudonym Svante], "Framtidsfolket: Agitationspjäs för gillena", *Barntidningen: Organ för Kommunistiska Ungdomsförb. barn- gillen*, 1922:1, s. 2–7.
- 50 Ibid., s. 2f.
- 51 Ibid., s. 3.
- 52 Sundgren 2007, s. 130ff.
- 53 Ossian-Nilsson 1906, s. 1.
- 54 Ibid.
- 55 Karl Marx, "Förord", *Till kritiken av den politiska ekonomin*, 1859: <http://www.marxists.org/svenska/marx/1859/13-doi0.htm> (2011-08-29)
- 56 Sundgren 2007, s. 131f.
- 57 Erik Hjalmar Linder, *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria: Fem decennier av nittonhundratalet*, band 1, Stockholm: Natur och kultur, 1966, s. 34.
- 58 Jonas Åkerstedt, *Den litterate arbetaren: Bildnings- syn och studieverksamhet i ABF 1912–1930* (Meddelanden utgivna av avdelningen för litteratursociologi vid litteraturhistoriska institutionen i Uppsala), Uppsala 1967, s. 104ff.
- 59 Karl Marx, "Förord", *Till kritiken av den politiska ekonomin*, 1859: <http://www.marxists.org/svenska/marx/1859/13-doi0.htm> (2011-08-29)
- 60 "Bärga-kungens saga", *Barntidningen: Organ för Soc.-dem. Ungdomsförb. barn- gillen*, 1920:2, s. 3ff. Sagan fortsätter i det efterföljande tid- skriftsnumret. Vårt en notering med anledning av de skiftande organisationsbeteckningarna som anges på tidningen är att namnet Social- demokratiska ungdomsförbundet följde med ungdomsorganisationen då Sveriges social- demokratiska vänsterparti våren 1917 bildades ur socialdemokratiska partiet. När vänster- socialisterna 1921 ändrade namn till Sveriges kommunistiska parti bytte ungdomsförbundet namn till Kommunistiska ungdomsförbundet.
- 61 "Bärga-kungens saga", *Barntidningen: Organ för Soc.-dem. Ungdomsförb. barn- gillen*, 1920:3, s. 3ff.
- 62 "Bärga-kungens saga", 1920:2, s. 5.
- 63 Ibid., s. 6.
- 64 "Bärga-kungens saga", 1920:3, s. 7.

Summary

Tales for the Integration of Working-Class Children: Idealism, Individualism and Nationalism in the Social Democratic "The Sunbeam" 1906–1909.

In the early twentieth century, the Swedish Social Democratic Youth Movement was possessed of a strong faith in the ability of literature to transform individuals and society as a whole. This article explores such idealistic faith in cultural education as it pertains to an organization for children called the "Story Time" movement. The purpose of the movement was both cultural and political. By allowing working class children to enjoy literature in the form of stories and poems, the organization aimed to integrate underprivileged children into bourgeois culture and society. The organization's magazine "The Sunbeam" (*Solstrålen*) was an important tool in this endeavor. This article analyzes the magazine's publication of children's literature between 1906 and 1909. The analysis reveals how reformist Social Democratic ideology pervades the literature that the children were served: individualism, grass-roots nationalism, and the vision of the Social Democratic consensus society were recurrent themes in the stories and poems. This ideology is revealed when the stories and poems are related to both the Marxist ideological basis with which Social Democracy was reconsidered in the late 1800's, and to the communist movement in Sweden that followed in the tracks of the 1917 Russian revolution and the 1919 Third International (Comintern).

Keywords:

Children's magazine, Children's literature, Social Democracy, Nationalism, Individualism

